

**КРИМІНАЛЬНА РОЗВІДКА ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТРАНЗИТИВНОСТІ
(ДОСВІД ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)**

*Албул С.В., перший проректор Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції, член Союзу юристів України,
заступник голови Всеукраїнської асоціації науковців та фахівців
у сфері оперативно-розшукової діяльності*

На сьогодні практично в усіх країнах світу збільшуються масштаби проникнення організованих злочинних угруповань в усі сфери життя суспільства. Компаративний аналіз сучасної європейської та світової практики засвідчує, що більшість розвинених країн йдуть шляхом чіткого розгалуження кримінальної процесуальної діяльності та кримінальної розвідки – діяльності з отримання, добування, аналітичного оброблення та прогнозування інформації про злочинність, її інфраструктуру, окремі злочини та осіб, що до них причетні [2, с. 22-23; 3, с. 112-115; 5; 6; 7, с. 25]. Все це стало підставою для переосмислення постулатів оперативно-розшукової діяльності. За нашим переконанням, саме зараз у вітчизняній науці та правоохоронній практиці вбачаються ознаки транзиції від оперативно-розшукової діяльності до формування нової парадигми кримінальної розвідки. Підставою для цього став багатогранний зарубіжний досвід та виклики сьогодення.

За нашим переконанням, отриманням, добуванням, документуванням, аналітичною обробкою, систематизацією та зберіганням інформації криміногенного характеру, а також прогнозуванням розвитку подій та виявленням наявних ризиків мають займатися спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів. Дослідження історії становлення вітчизняних правоохоронних органів свідчить, що кримінальна розвідка не є чимось новим. Так, відповідно до Інструкції з організації секретної агентури в установах карного розшуку, затвердженої наказом НКВС УРСР 2 листопада 1922 року, в оперативних підрозділах міліції того часу було введено посаду «таємний розвідник». За способом здійснення міліцейська розвідка поділялася на внутрішню та зовнішню. Зовнішня розвідка була засобом встановлення та виявлення діяльності та зв'язків окремих осіб та груп, які належали до злочинного світу, шляхом спостереження. У свою чергу, внутрішня розвідка була засобом висвітлення спеціально впровадженими розвідниками діяльності злочинних формувань [4, с. 215-216]. На теперішній час в структурі кримінальної поліції України функціонує Департамент кримінальної розвідки.

У правоохоронній діяльності зарубіжних країн уже багато років існує поняття поліцейської (кримінальної) розвідки, яка передбачає отримання, накопичення, систематизацію й аналіз численних та досить різноманітних відомостей про осіб, які підозрюються у причетності до злочинної діяльності. Вбачаємо за доцільне докладно зупинитися на досвіді законодавчого регулювання розвідувальної поліцейської діяльності Литовської Республіки. Так, 2 жовтня 2012 року Сеймом Литовської Республіки було прийнято Закон «Про кримінальну розвідку» [6]. З 1 січня 2013 року цей Закон набрав чинності, а Закон Литовської Республіки «Про оперативно-розшукову діяльність» свою чинність втратив.

Структурно Закон Литовської Республіки «Про кримінальну розвідку» складається із 24-х статей: Призначення Закону; Основні поняття Закону; Правова основа та принципи кримінальної розвідки; Завдання кримінальної розвідки; Захист прав та свобод особи при здійсненні кримінальної розвідки; Права суб'єктів кримінальної розвідки; Обов'язки суб'єктів кримінальної розвідки; Підстави кримінальної розвідки; Отримання інформації від суб'єктів господарювання, що надають мережі електронного зв'язку та (або) послуги, Центрального банку Литви, фінансових підприємств та кредитних установ, а також інших юридичних осіб; Використання в спеціальному порядку технічних засобів, таємний огляд поштових відправлень та документів, контроль поштових відправлень та виїмка, таємний контроль листувань та іншої комунікації; Таємне проникнення до житла особи, службові та інші приміщення, закриті території, транспортні засоби; Завдання, що виконують правоохоронні установи; Імітація злочинної діяльності; Контрольована поставка; Спостереження; Допомога осіб кримінальній розвідці; Підготовка процесуальних документів, що використовуються для легендування/прикриття при здійсненні агентурної діяльності стосовно заарештованих осіб; Використання інформації кримінальної розвідки; Фінансування кримінальної розвідки; Внутрішній контроль; Координація кримінальної розвідки та контроль законності; Урядовий контроль; Парламентський контроль; Набрання Законом чинності [6].

Відповідно до вказаного Закону, під кримінальною розвідкою розуміють діяльність спеціально уповноважених суб'єктів щодо збирання, фіксації та використання наявної інформації про об'єкти кримінальної розвідки. Завданнями кримінальної розвідки у Литовській Республіці виступають: превенція злочинної діяльності; виявлення злочинної діяльності, а також осіб, які готують, вчинюють або вчинили злочинні діяння; захист осіб від злочинного впливу; пошук осіб, які переховуються від досудового розслідування та суду, від відбування покарань та осіб, що зникли без вісті; пошук речей, грошових коштів, цінних паперів, іншого майна, пов'язаного із злочинною діяльністю; забезпечення внутрішньої безпеки суб'єктів кримінальної розвідки.

Об'єктами кримінальної розвідки виступають злочинні діяння, що вчинені, вчинюються або готуються, особи, які вчинили, вчинюють або готують ці злочини, активні дії цих осіб щодо нейтралізації кримінальної розвідки, інші особи та факти, що пов'язані з державною безпекою [6].

Інформацією кримінальної розвідки є відомості, отримані суб'єктами кримінальної розвідки під час виконання завдань кримінальної розвідки, яка зафіксована у встановленому законом порядку. При цьому, Законом Литовської Республіки «Про кримінальну розвідку» передбачені наступні методи добування інформації кримінальної розвідки: опитування; огляд; негласне спостереження; засідка; агентурна діяльність; впровадження у злочинне середовище; контрольна перевірка; таємна операція; контрольоване переміщення та імітація злочинної діяльності [1, с. 7-8].

Слід окремо зупинитися на переліку прав суб'єктів кримінальної розвідки, що закріплені в ст. 6 Закону Литовської Республіки «Про кримінальну розвідку». Компаративний аналіз дозволяє говорити про деяку їх ідентичність переліку прав підрозділів, що здійснюють ОРД, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2, с. 28]. Суб'єкти кримінальної розвідки мають право: створювати та використовувати інформаційні системи кримінальної розвідки; створювати юридичні особи для виконання завдань кримінальної розвідки та вести господарську діяльність; з дозволу юридичної особи виробляти та використовувати у кримінальній розвідці документи, що ідентифікують особу, бланки документів та реквізити. В разі, якщо є інформація про об'єкт кримінальної розвідки, суб'єкти кримінальної розвідки мають право: використовувати методи збирання інформації, якщо це не потребує санкціонування прокурором або судом; користуватися технічними засобами; встановлювати контакти з особами, які є об'єктами кримінальної розвідки; використовувати допомогу громадян при виконанні завдань кримінальної розвідки; використовувати допомогу спеціалістів у певних галузях; негласно отримувати відбитки пальців рук осіб, запис голосу, запах та інші об'єкти для виконання завдань кримінальної розвідки; відповідно до легенди використовувати документи, які необхідні для здійснення агентурної діяльності; використовувати поліграф; відповідно до чинного законодавства безкоштовно отримувати інформацію з основних державних та відомчих реєстрів, інформаційних систем та баз даних; отримувати від фізичних та юридичних осіб необхідну інформацію, за виключенням такої, яка отримується за мотивованим рішенням суду; проводити моніторинг публічної інформації в ЗМІ; використовувати відомості інформаційних систем кримінальної розвідки; застосовувати матеріали будь-якого типу або інші методи маркування, що не становлять шкоду здоров'ю та життю, з метою подальшої ідентифікації предметів. За наявності санкції суду або прокурора суб'єкти кримінальної розвідки мають право: отримувати від суб'єктів господарювання, що надають послуги мереж електронного зв'язку, Банку Литви, фінансових підприємств та кредитних установ, а також від інших юридичних осіб інформацію, для отримання якої потрібно обґрунтоване судове рішення; у спеціальному порядку використовувати технічні засоби, виконувати негласне вилучення пошти та огляд документів, контроль поштових відправлень, контроль за листуванням тощо; здійснювати негласне проникнення до помешкань осіб, службових та інших приміщень, проводити їх огляд, вилучати для дослідження документи, предмети, матеріали, інші об'єкти, необхідні для кримінальної розвідки та здійснювати їх негласне маркування; застосовувати методи збирання інформації – імітування злочинної діяльності, контрольоване переміщення, візуальне спостереження тощо [6].

Підставами для здійснення кримінальної розвідки за законодавством Литовської Республіки є: наявність інформації про підготовку або вчинення тяжкого чи особливо тяжких злочинів, а також про осіб, що їх планують, вчинили або вчинюють; факт переховування підозрюваного, обвинуваченого або засудженого; безвісна відсутність особи; необхідність захисту особи від злочинного впливу. В разі, якщо під час здійснення кримінальної розвідки встановлюються ознаки злочинної діяльності, негайно розпочинається досудове розслідування. Але, у випадках, коли може виникнути загроза безпеці негласних працівників, задіяних у кримінальній розвідці, досудове розслідування може не розпочинатися до завершення розвідувальних заходів.

Закон визначає, що негласними працівниками кримінальної розвідки є штатні співробітники суб'єктів кримінальної розвідки, службова належність яких до відповідних підрозділів є засекреченою та відповідним чином залегенованою. Таким штатним негласним працівникам кримінальної розвідки під час виконання завдань дозволяється під легендою працювати у підприємствах, в установах та організаціях та отримувати за це винагороду [6]. При цьому, обмеження щодо заборони сумісництва для працівників державної служби на таких осіб не розповсюджуються.

До іншої категорії негласних працівників кримінальної розвідки відносяться повнолітні фізичні особи, які на конфіденційній основі співпрацюють з суб'єктами кримінальної розвідки за умов письмової або усної угоди. Всі категорії негласних працівників кримінальної розвідки знаходяться під захистом держави (відомості щодо їх персональних даних віднесено до державної таємниці).

Напрями використання інформації кримінальної розвідки також чітко визначені законодавством Литовської Республіки. Зокрема, негласна інформація кримінальної розвідки може використовуватися: для виконання завдань кримінальної розвідки; під час співпраці суб'єктів кримінальної розвідки; для реалізації положень Закону Литовської Республіки «Про превенцію корупції»; у випадках, передбачених міжнародними договорами Литовської Республіки та іншими правовими актами щодо обміну інформації з правоохоронними органами іноземних держав, міжнародними організаціями та агенствами Європейського Союзу; у кримінальному процесі. Порядок використання інформації кримінальної розвідки у кримінальному процесі

вирішує відповідний прокурор з урахуванням заходів, необхідних для забезпечення безпеки негласних працівників кримінальної розвідки, нерозголошення відомостей про використання спеціальних технічних засобів та методах збирання інформації кримінальної розвідки. Разом із тим, інформація кримінальної розвідки про факти корупційних злочинів та осіб, що їх вчинили, за рішенням прокурора може бути легалізована та використана під час розслідування дисциплінарних та службових проступків [6]. За загальним правилом, відомості щодо методів, засобів, тактики кримінальної розвідки, а також щодо негласних працівників кримінальної розвідки розсекречуванню не підлягають [5].

На наш погляд, з прийняттям та набранням чинності Закону «Про кримінальну розвідку» протидія злочинності у Литовській Республіці стала складатися з двох логічно пов'язаних складових: постійнодіючої розвідувальної діяльності та кримінальної процесуальної. Фактично, кримінальна розвідка (як вид державної діяльності) у Литовській Республіці прийшла на зміну оперативно-розшуковій діяльності.

Узагальнюючи наявний досвід діяльності розвідувальних підрозділів поліції зарубіжних країн, зокрема Литовської Республіки, їх позитивні результати у боротьбі з різними проявами злочинності, законодавчий підхід щодо регулювання такої діяльності, можемо констатувати, що питання транзитивності оперативно-розшукової діяльності та кримінальної розвідки є актуальними для вітчизняної науки і практики, потребують ретельного опрацювання та вирішення.

Література:

1. Албул С.В. Категорії «розвідувальна інформація» та «інформація кримінальної розвідки» в контексті реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (25 березня 2016 р., м. Одеса). – Одеса: ОДУВС, 2016. – 000 с. – С. 7-8.
2. Албул С.В. Реалізація розвідувальної функції у діяльності поліцейських органів зарубіжних країн: компаративний аналіз // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2015. – Спецвипуск № 4 (71). – С. 20-29.
3. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова компаративістика: монографія / О.М. Бандурка, М.М. Перепелиця, О.В. Манжай та ін. – Харків: Золота миля, 2013. – 352 с.
4. Водько Н.П. Формирование политики противодействия уголовным правонарушениям в Украине (оперативно-розыскной аспект): монография / Н.П. Водько. – Одесса: Фенікс, 2015. – 572 с.
5. Грибов М.Л. Международный опыт разведывательной работы полиции в контексте реформирования органов охраны правопорядка в Украине / М. Л. Грибов // Universum: Экономика и юриспруденция : электрон. научн. журнал. – 2014. – № 2 (3). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.7universum.com/ru/economy/archive/item/928>
6. О криминальной разведке: Закон Литовской Республики от 02.10.2012 № XI-2234 // [Електронний ресурс]. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_e.htm
7. Шендрик В.В. Міжнародний досвід використання підрозділів поліції для отримання оперативно-розшукової інформації / В.В. Шендрик // Право і Безпека. – 2009. – № 1. – С. 24-29.

СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕЯКИХ ПОНЯТЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗВІДУВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Аркуша Л.І., професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

В ст. 1 Закону України «Про розвідувальні органи», під розвідувальною діяльністю розуміється діяльність спеціальних органів державної влади, спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз, сприяння формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони [4]. В даному випадку йдеться про зовнішню розвідувальну діяльність. Згідно змісту даного Закону розвідувальна діяльність здійснюється в основному за межами України.

Якщо ми говоримо про діяльність оперативних підрозділів, які протидіють злочинним проявам в межах держави, то можливо констатувати наявність «внутрішньої розвідки», яка спрямована, як на таємне, так і відкрите отримання будь-якої інформації із застосуванням для цього різних засобів і методів.

В свою чергу, слід зазначити, що «внутрішня розвідка» пов'язана з «оперативно-розшуковою діяльністю».

Згідно ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зазначено, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [3].

Таким чином, аналіз змісту зазначеного поняття дає змогу стверджувати, що розвідувальна діяльність пов'язана з оперативно-розшуковою діяльністю та є її складовою. Зазначене підтверджується тим, що оперативно-розшукова діяльність включає комплекс як гласних, так і негласних заходів, більшість з яких має не тільки розвідувальний характер [1, с. 315].

Деякі автори вважають, що для вирішення завдань, які покладено на оперативно-розшукову діяльність, можуть бути застосовані різні види (напрями) розвідувальної діяльності, такі як, наприклад, кримінальна